

Игор Борозан

Снежана Цветковић
**Вила династије Обреновић
у Смедереву**

Смедерево 2008.

Издавач: Музеј у Смедереву

Едиција *Мајстарске шезе
и докторске дисертације*
223 стране са 112 слика,
ISBN 978-86-80633-43-5

Књига Снежане Цветковић *Вила династије Обреновић у Смедереву* допуњена је верзија магистарске тезе која је одбрањена 2007. на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду. Наслов књиге, појашњен и касније у тексту (стр. 19) јасно нам ставља до знања какав је ауторкин угао посматрања виле династије Обреновић у Смедереву. Оваквим именовањем свог предмета истраживања, дошло се до могућности превазилажења пометње изазване честим променама назива виле (од *Краљеве дворца у смедеревском винограду*, па до последњег из 1997. када је вила означена као *Злајни брег*). Одбијајући њено виђење као статичног симбола ауторка је дефинисала вилу као пулсирајући феномен, *докрећни* знак који је се мења и трансформише у времену и зависности од друштвеног окружења (стр. 132).

Такав приступ није значајно негацију историјског постојања виле. Напротив, вила у Смедереву са свим особеностима право *лејње дворца* (стр. 191) у периоду интензивног борава краља Александра у вили (1900–1903) постаје збирни центар материјалне културе у контексту њене историјске трансформације¹ (Кнежевина Србија, Краљевина Србија, Краљевина Југославија, СФРЈ, СРЈ, Република Србија). Ауторка прати настајање и функционисање виле кроз историјске периоде, са посебним освртом на

¹ J. Adamson, *The Making of the Ancien-Regime Court 1500–1700, The Princely Courts of Europe, Ritual, Politics and Culture Under the Ancien Régime 1500–1750*, Ed. by J. Adamson, London 2000, 7–41

доба боравка краља Александра Обреновића у вили (1900–1903). Тако је вила сагледана као трајни (над-правни) топос Обреновића.

Истовремено вила је била предмет стратегије деловања, саморепрезентације и идеолошког учењавања Обреновића у XIX, као и југословенских и српских владајућих елита у XX веку. Процесије, ритуали церемоније, понашања, менталитети, идеологије, социјалне агенде, визуелни предмети... постају интеркомуникацијски ентитети који уобличавају један феномен и као последицу референтно указују на монарха,² владајуће елите, као и државу на послетку. Начин њиховог разоткривања ауторка нам је несебично пружила на увид у уводним поглављима. Тако су помоћу архивске грађе, мемоаристике, литературе, периодичне штампе, дела визуелне културе... склопљене историјске претпоставке неопходне за накнадну реконструкцију функционисања виле (стр. 14–18).

Већ сам наслов нам указује и на још једну битну вредност књиге. У њему, ауторка истиче да се вила династије Обреновић налази у самом Смедереву (Иако је вила саграђена неколико километара ван града на десној обали Дунава о чему нас и визуелно обавештава корисна карта – сл. 001). Наиме ауторка је вилу лоцирала у Смедерево не само на основу евентуалне географске припадности виле урбаном делу града, већ је указала на дубљу повезаност виле и града.

Прво поглавље књиге које носи назив Обреновићи и Смедерево експлицитно указује на идејне претпоставке које су омогућиле да се вила веже за Смедерево. Описујући идеолошки, културни, верски, династички, географски и привредни значај Смедерева од средњег века до XX века, ауторка је на посредан начин истакла потребу за идеолошким присуством Обреновића у Смедереву. Ефемерни спектакли, неформалне шетње, верске церемоније у којима су доминантну улогу имали представници династије непрестано су подсећали становништво да је град домен владајуће династије. Такав поглед, који појашњава везу ове династије и Смедерева омогућио је да се и вила као најважнији династички топос у региону симболички повеже са градом, постајући његов суштински део. Вила престаје бити субурбани комплекс, и на симболичан начин путем идејног упросторавања постаје један од маркационих топоса Смедерева.

На тим основама конституисано је и следеће поглавље књиге под насловом Историјат виле Обреновића у Смедереву. Ауторка нам указује на историјат виле у Смедереву, који започиње конституисањем имања и винограда од стране кнеза Милоша. Даља истраживања су водила ка

2 К. Митровић, *Тојчигер, Двор кнеза Милоша у Тојчигеру*, Београд 2008, 1X–XV

закључку да је вила у формалном смислу конституисана за време кнеза Михаила, када она поприма контуре салона-летњиковца. Коначно проширењем постојећег објекта, вила за време краља Александра добија свој коначни деветнаестовековни изглед. Наиме архитекта Јован Илкић додао је 1897. постојећем летњиковцу две истурене куле, тако заокруживши летњиковац који је сада и формално могао да подржи структуру дворске резиденције. Особиту занимљивост пружа податак да је пројекат надградње као и целокупно надгледање уређења ентеријера на себе преузела краљица Наталија (стр. 58), што обогаћује постојеће поставке везане за бројне културне доприносе краљице Наталије у домену српске визуелне и материјалне културе XIX века.

Следеће поглавље насловљено Дворски комплекс између осталог доноси подробну анализу архитектуре виле из времена градње по надзором Јована Илкића 1897. Након исцрпне дескриптивне анализе архитектонске школке виле, ауторка посебно истиче да је вила грађења у *швајцарском сџилу* (*alpine chalet*). Наиме неокласично фасадно платно обогаћено је *дрвеним елементима на балконима, над додрумским и централним вештабилном, као и на фасади* (стр. 71). Тако је стилска прочишћеност виле као одлика прихватања европских узора у архитектури допуњена својеврсном рустичном надоградњом релаксирајући тако строги класицизам фасаде. У истом поглављу на основу *Појиса инвентара из 1903.* описан је и ентеријер двора. Анализа инвентара указује да су просторије на спрату биле приватног карактера (спаваће собе владара и владарке...), док су просторије у приземљу имале одлике јавног простора (салон...) и служиле су у репрезентативне сврхе какви су приједи, банкети... Увид у инвентар говори да су просторијама доминирали пиротски ћилими. Схваћени као отелотворење народног духа пиротски ћилими јасно указује да је ентеријер простора служио да на визуелан начин икаже толико потенцирану *народност* и *мистичну* везу последњих Обреновића и народа. Такође нам приказ намештаја који се налазио у вили на пластичан начин указује на социјалну и статусну и категоријалну диференцијацију која је постојала у оквиру менталног али и материјалног дефинисања становника виле. Тако је краљ Александар спавао у кревету са балдахином, док је краљев први ађутант ноћивао у металном кревету. Ауторка нам истовремено преко простора у којем су краља Александар и краљица Драга живели износи и ретко знане податке који нам доносе сазнање о осталим житељима двора. Тим путем сазнајемо да су на двору последњих Обреновића живели и радили краљев секретар, његов мар-

шал, дворске госпође... употпуњујући мозаичку слику дворског живота чији су носиоци напослетку поред суверена и остали његови житељи.

Завршна подпоглавља доносе нам слику о парковској целини комплекса. Егзотична дрвећа, артифициране зелене површине, као и најновији стилски приступи (неоренесанса, необарок) у изградњи буколике пејсажне архитектуре једног величајног врта оличени у криволинијским стазама и жардињерама говоре нам о постојању истанчаног укуса становника виле. Истовремено врт указује на то да се дворски комплекс не може сагледати изоловано, с поделом на зграде и зелене површине, већ да они у складу са нововековним дискурсом поимања односа врта и палате чине један перформативни знак. У складу са таквим схватањем ауторка нам указује и на запис који се налазио у оквиру дворског комплекса. На тај начин сазнајемо да је дворски комплекс имао и својеврсну ритуалну функцију будући да су се пред овим записом окончаваале *смедеревске лишије*. Из тога јасно следи да се двор не може сагледати као једностран и строго *заћворен* простор. Тиме долазимо до једног ширег и комуникативнијег сагледавања функционисања дворског простора.

У следећем поглављу названом *Функције двора* сагледана је махом приватност последњих Обреновића. Наиме након морфолошке анализе двора дошло се до његовог феноменолошког дефинисања које је извршено увидом у функционисање двора за време последњих Обреновића. Приватни живот владара у контексту владарских резиденција у оквиру српске културе XIX предмет је бројних студија које су се у последње време појавиле у нашој средини.³ Упркос тешкоћи одвајања приватне од јавне улоге владара успело се указати на границу која дели ова два поља. На исти начин и ауторка књиге која је пред нама дефинише двор у Смедереву преваходно као летњиковац, место извесне приватности последњих Обреновића, простор њихвог *одсуства* из јавности (стр. 192). Истовремено је приватност Обреновића подразумевала и различите видове културне конзумације које су они спроводили на двору у Смедереву. Култура тела (крикет, тенис, купање...), култура потрошње кроз неговање луксуза (уживање у шампањцу...), култура лепог (позоришне представе, портретисање краља Александра и краљице од стране Влаха Буковца) били су референти означитељи поштовања материјалности и

3 К. Митровић, *Двор кнеза Милоша Обреновића*, у: *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*, прир. А. Столић, Н. Макуљевић, Београд 2006, 261–301, А. Столић, *Приватност у служби репрезентације – двор последњих Обреновића*, у: *Исто*, 331–358.

културе уживања у оквиру репрезентације последњег владарског пара династије Обреновића.

Двор схваћен као простор јавне репрезентације владарева суверености, али и као простор бирократског делања имао је своју примену и у функционисању двора у Смедереву на крају века. Тако нам ауторка указује да су у двору приређиване аудијенције, као и велики банкети (рођендани владара и владарке...). Ове велике свечаности имале су одлике строге хијерахије која је имала свој врхунац у контроли представљања и понашања владања и елите, на тај начин претварајући простор двора у социјал-политичко поље са свим особеностима које двор чине *фо-зорницом моћи*. На исти начин се могу сагледати и јавне бербе грожђа. Култ вина у Смедеревском округу услед погодног земљишта и климе није остао без одговора владајуће династије. Почев од кнеза Милоша па преко краљице Наталије и краља Александра подруми на имању дворске виле биле су део приватног уживања владара. Истовремено је и хедонизам чула и његове повезаности са локалном привредом био у функцији глорификације династије, на шта указује и чињеница да је краљица Наталија 1882. организовала тродневну јавну бербу грожђа (стр. 122.). Јавна институционалност двора потврђена је и функционисањем као бирократске установе. Бројни декрети које је краљ Александар издао, посете страних делегација, министарска саветовања, говоре о живој правној и политичкој улози краља Александра у доба његовог боравка у Смедереву.

Претпоследњем поглављем означеним као Смедеревска вила и виле Обреновића у Србији ауторка пореди смедеревску вилу са другим објектима сличног изгледа и намене у Србији у XIX веку. Тиме је истакнуто да вила у Смедереву, као летњи двор са његовим приватним и институционалним спојем није имала узор у оквиру српске средине.

Последње поглавље, чини се и и најинтригантније, и носи наслов Дворски комплекс после 1903. Ауторка нас на почетку поглавља упознаје са класичним потирањем једног идеолошког топоса. Наиме након промене династије 1903., и доласка династије Карађорђевић на власт, вила у Смедереву постаје објекат лишен значаја. Након предаје виле, и имања породици Орешковић од стране краљице Наталије, вила се посредно услед небриге нових власти поступно руинирала. Иако није извршено класично затирање меморије које би значило рушење старог топоса од стране нове династије, двор у Смедереву је делио судбину нестале династије.

Након Другог светског рата вила је постала предмет репрезентације владе СФРЈ, сада под именом *Злајни дреј*, да би потом 1961. за потребе презентације учесницима Прве конференције несврстаних у Београду 1961. дошло до велике *обнове виле*. У ту сврху ангажован је архитекта Боган Богановић, који је извршио *обнову* виле стварајући од старог здања једно заправо ново решење, настало на постулатима модернистичког класицизма. Истовремено преуређење ентеријера конципирају сликари Миодраг Б. Протић и Пеђа Милосављевић. За потребе репрезентације они ће откупити стилски намештај од угледних грађанских породица и на основу тога начинити нови идејни простор виле који тако постаје репрезентативни објекат Републике Србије. Напокон 1996. долази до реконструкције ентеријера од стране Историског музеја Србије, која и даље функционише као репрезентативни објекат Републике Србије.

Чини се да након исцрпних анализа везаних за функционисање двора у доба Обреновића, последње поглавље може бити предмет додатних истраживања. Чињеница да је Јосип Броз Тито примио председника Индонезије Ахмеда Сукарна 1956. у смедеревској вили може бити додатно контекстуализована. То се односи и на потоње интервенције и употребе виле. Свакако да се као први проблем за истраживање отвара чињеницом да је режим СФРЈ на старом династичком топосу изградио заправо нови идеолошки објекат. За будућу анализу је и интересантна и последња реконструкција ентеријера из 1996. из које би открили каква су била идеолошка и струковна виђења тадашњег тренутка, будући да је свака реконструкција готово увек у суштини и нова идејна и формална творевина. Истовремено, би јавност занимало и ко је и на какав начин дочекиван у вили након распада СФРЈ, и да ли би вила као топос репрезентације нових политичких елита могла задобити прерогативе *йсеуго-рејубликанској*⁴ летњиковца. Верујемо да би у неком допуњеном издању књиге ова питања могла наћи своје одговоре.

Крај књиге доноси и Прилоге у оквиру који се налазе драгоцени подаци настали на основу анализе који су предмети аутентични (из доба Обреновића) а који су део каснијих куповина, као и препис изузетно важног пописа инвентара двора у Смедереву из 1903.

На крају приказа књиге треба истаћи да је књига писана комуникативним језиком, који је притом подржан од стране изузетно значајних фотографија од којих посебно треба истаћи новије слике које нам пружају

4 J. Revel. *The Court*, y: Realms of Memory. The Traditions, Vol. 11, Ed. by. P. Nora, Columbia University Press 1992, 116–122.

жају визуелни доказ последњих *агаиџација* виле и њеног ентеријера. На тај начин дело постаје визуелно-вербални агенс који кореспондира на уравнотежен начин са читаоцем.

Текст који је пред нама улива нам поверење, будући да ауторка и сама истиче да су њена истраживања заснована на чврстим темељима примарне грађе (стр. 54). Не либећи се да деконструише наслеђене историографске грешке, попут оне да је у доба кнеза Милоша започела градња виле (стр. 14), или пак оне из домена идеолошке реинтерпретације културе сећања, где указује да не стоји тврдња о Смедереву као изразито анти-Карађорђевићевском граду, (стр. 192) ауторка заузима и критичка опажања (питања) попут чињенице да вила у Смедереву још увек није заштићена као културно добро (поступак је у току још од 1997, под надлежством Републичког тавода за заштиту споменика културе – стр. 20).

Такав поступак јој је омоућио да успешно реши проблем једног изузетно захтевног истраживачког посла каква је била реконструкција функционисања једне репрезентативне виле у распону од два века. Понуђени резултат заснован на једном поузданом и строго научном дискурсу препоручује текст, и чини га неизоставним у будућим истраживањима везаним за дворску и репрезентативну културу Србије XIX века.

Белешка о аутору:

Мр Игор Борозан, историчар уметности, Београд
(Igor Borozan, art historian, Belgrade)